

Fritidsorganisasjoner vil og de kan.

Paper til:

NFF 2. nasjonale forskningskonferanse. Trondheim, 30 - 31. oktober 2006.

Anders Midtsundstad

Prosjektleder, Kristiansand kommune

anders.midtsundstad@kristiansand.kommune.no

Innledning

Kommunene utfordres gjennom sosialpolitiske målsetninger til å bidra for å legge til rette for alle som ønsker å delta på kultur- og fritidsarenaen. For noen kan dette handle om fjerning av fysiske barrierer som en trapp, mens det for andre med en nedsatt funksjonsevne handler om helt andre utfordringer for å få virkeliggjort en slik deltakelse. I mange sammenhenger kan kommunene kun få dette til i et samarbeid med aktuelle fritidsorganisasjoner. I offentlige dokumenter blir hjelpetiltaket støttekontakt fremhevet som et sentralt virkemiddel for mennesker som trenger bistand til å få en meningsfull fritid. Barn, ungdom og voksne med nedsatt funksjonsevne er borgere med ulike forutsetninger, ønsker, behov og drømmer. Kommunene har derfor en stor utfordring med å sikre den som får et slikt enkeltvedtak, eller de pårørende, mulighet til å kunne aktivt delta i utformingen av tiltaket. Utviklingen synliggjør behov for økt kompetanse og utvikling av nye arbeidsverktøy (Midtsundstad 2005).

Statens råd for funksjonshemmede utarbeidet på oppdrag for Sosial- og helsedepartementet i 2000 et notat som avdekker et stort behov for bl.a. støttekontakter og fritidsassistanse. Notatet synliggjorde klare forslag til offentlige myndigheter på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå som synes å ha inspirert til nytenkning. Det har de siste årene blitt utviklet og prøvet ut flere nye tjenestetilbud som fritidskalenderen, treningskontakter og Fritid med bistand. Videreutdannelsen, Organisering og veiledning av støttekontakter, avlastere og frivillige, som er organisert ved Høyskolen i Bergen har også blitt en viktig møteplass for fagutvikling¹. I tillegg må nevnes flere spennende prosjekter rundt om i landet som søker å bidra lokalt til å sikre enkeltpersoner en meningsfull fritid.

¹ Studiet tilbys i Arendal, Bergen og Tromsø.

NAV-reformens fokus på aktivitet og arbeid forsterker en satsning på å finne nye kreative virkemidler. For noen er deltakelse i en fritidsaktivitet etter erfaring fra et utviklingsarbeid gjennomført i Kristiansand kommune en spennende arena som også kan føre til ordinært arbeid, mens flere i arbeidsmarkedsbedrifter er opptatt av at deltakelse i fritidsorganisasjoner kan være viktig for at den enkelte skal lykkes i arbeidslivet. Vår deltakelse på ulike livsarenaer henger sammen.

Når sosial inkludering er målet.

Dette paper tar utgangspunkt i praksiserfaringer fra et kontinuerlig utviklingsarbeid i Kristiansand kommune hvor metoden Fritid med bistand (FmB) er prøvet ut og videreutviklet gjennom flere prosjekter i tidsrommet 1998 og frem til i dag ovenfor ulike målgrupper som trenger kommunal bistand. Metoden er et alternativ til bruk av tradisjonelle støttekontakter når ønsket er deltakelse i selvvalgte fritidsorganisasjoner².

Enkelte samfunnsforskere har interessert seg for hva ulike aktører får igjen for å involvere seg i frivillig arbeid. Et fokus på hva offentlige og frivillige organisasjoner får igjen for et slikt samarbeid er viktig å holde fokus på. Like viktig er det å se på et slikt samarbeid med utgangspunkt i hvem som best kan løse individuelle behov. I et slikt perspektiv må det offentlige legge til rette for å utvikle samarbeid med frivillig sektor for å søke å oppnå helhetlige gode løsninger til beste for enkeltmennesker. Offentlig ansatte innenfor helse, sosial og fritid kan ikke alene avhjelpe ensomhet og sosial isolasjon i et samfunn. Tilhørighet og sosialt fellesskap har best grunnlag for å få mening for de fleste i et helt ordinært miljø i samfunnet (Midtsundstad 2005).

I vårt samfunn velger ingen mennesker i absolutt frihet. De fleste velger ut i fra det som er vanlig og ansett som akseptabelt. Utvalget av organisasjoner i nærmiljøet, kostnadsnivå for å drive aktiviteten og tidspunkt for når medlemmene møtes er eksempler på andre forhold som for mange kan være avgjørende for et aktivitetsvalg. Idealer knyttet til den sosialpolitiske målsetningen om samme rett til deltakelse på

² Kristiansand kommune er også den første kommune som tok metoden FmB i bruk som et ordinært tjenestetilbud.

fritidsarenaen synes å bygge på integrasjonsteorier som legger vekt på et verdifelleskap. Når norsk sosialpolitikk legger så stor vekt på at alle skal få delta på arenaene knyttet til kultur- og fritidsaktiviteter handler dette om at ikke alle i samfunnet har like muligheter til selvrealisering av ønsker, drømmer og behov på dette feltet. Noen mennesker synes alltid å bli undertrykket og vi må erkjenne at samfunnet preges av ulik grad av interesseforskjeller. Arbeidsmetoden FmB synliggjør en arbeidsprosess hvor en saksbehandler i kommunen og et sentralt medlem i en utvalgt fritidsorganisasjon kan samarbeide og utfylle hverandre for å nå målene som defineres av den enkelte som trenger bistand i sin inkluderingsprosess (Midtsundstad 2005).

Frivillige organisasjoner – en arena med muligheter.

Vi har mange fritidsorganisasjoner i Norge, og for mange er deltakelse i en eller flere aktiviteter disse tilbyr viktig for å oppleve samhold, dele interesser og oppleve mening med sin tilværelse. Deltakelse i en fritidsaktivitet er i dag like naturlig for oss som å gå på skole eller arbeid. For noen oppleves en slik deltakelse vanskelig. Noen trenger derfor av ulike årsaker en bistand for å kunne oppleve et aktivt medlemskap hvor de kan få en verdsatt sosial rolle.

Deltakelse i en fritidsorganisasjon handler om så mye mer enn å synge, danse, dykke, fiske osv. For noen handler dette om at en daglig benytter flere timer med klatring eller at en tar seg permisjon fra arbeid et år for å få fri-tid til å drive for eksempel sin hobby som bueskyter på heltid. For de fleste er derimot fritidsaktiviteten en møteplass hvor en treffer andre som er interessert i det samme som seg selv en eller flere kvelder i uken. Deltakelse i fritidsorganisasjoner gir for flere sekundæreffekter. En ung mann med epilepsi som fikk bistand i sin inkluderingsprosess gjennom et vedtak om støttekontakt hvor metoden FmB ble benyttet skrev på et åpent diskusjonsforum til Norsk Epilepsiforbundet følgende, sitat:

”Via FmB kom jeg meg ut av min sosiale isolasjon som jeg hadde pga. angst for anfall ute blant folk.”

Gjennom deltakelse i ordinære fritidsorganisasjoner erfarer vi at barn, ungdom og voksne får et grunnlag som danner et rom for nye muligheter. For noen erfarer vi at dette kan føre til vennskap, en kjæreste eller tilbud om arbeid. Vår praksiserfaring synliggjør at inkluderingsprosesser for mennesker som trenger bistand fra en kommune kan bidra til en endret selvopfatning.

Nøkkelen til et godt samspill.

Om en kommune ønsker å lykkes med å bistå enkeltmennesker i sin inkluderingsprosess kreves en fleksibilitet som gir rom for å samarbeide på fritidsorganisasjonene sine vilkår. Saksbehandler i kommunen er et bindeledd mellom den som søker bistand og den aktuelle organisasjonen. Når det danses salsa på en av byens utesteder i regi av en danseklubb søndag kveld eller en bowlingklubb har treninger for ungdom en bestemt dag i uken er dette tidspunkter som en må forholde seg til. For mange sentrale medlemmer i fritidsorganisasjoner er det også best å ta telefoner og møter utenom deres arbeidstid. Når vi tar slike hensyn synliggjør vi også et ønske om å samarbeide på deres premisser.

For personer som får innvilget et enkeltvedtak om støttekontakt vil det nesten alltid være behov for en oppfølging som handler om mer enn råd og veiledning. Ingen inkluderingsprosess er lik, og det er viktig å møte den enkelte slik at en kan skreddersy en inkluderingsprosess i tråd med den enkeltes behov og ønsker. Før en person starter opp i en selvvalgt fritidsaktivitet er det også saksbehandler som må sikre på en best mulig måte at alle forutsetninger er tilstede. I praksis innebærer dette behov for egne saksbehandlere som har kompetanse på å lede slike inkluderingsprosesser med bakgrunn i kunnskap knyttet til den aktuelle fritidsorganisasjon.

Hvorfor på kafe ?

I de fleste kommuner legges stor vekt på en nøktern bruk av økonomiske midler. Det er videre for en saksbehandler ofte lettere å invitere til møter på eget kontor eller et møterom på kommunehuset. Dette er et valg en bør reflektere over. En kafe er en nøytral plass som gir rom for noe annet enn det kommunale kontoret. Vi bør i større grad gi den enkelte deltaker mulighet til å bestemme møteplass. For noen vil det være

ønskelig at en kommer hjem til den enkelte, mens andre vil foretrekke å komme på saksbehandler sitt kontor. Gjennom utviklingsarbeidet knyttet til metoden FmB erfarer vi at mange gode møter er gjennomført over en kopp kaffe eller en enkel lunsjrett på en kafe. For noen erfarer vi at dette er første gang de har blitt bedt ut for å spise. Et slikt utested gir et helt annet mulighetsrom for en samtale. I første møte mellom deltaker og en kontaktperson i en frivillig organisasjon gir også et møte enten i organisasjonens lokaler eller en kafe andre signaler enn om dette gjennomføres i møtelokalene til barnevernet eller helsetjenesten. På den nøytrale møteplassen er det lettere å se den enkelte som den han eller hun er.

Deltakelse – et mulighetsrom av dimensjoner.

I arbeidet knyttet til metoden FmB har begrepet selvoppfatning fått en sentral betydning. Begrepet kan teoretisk beskrives som en bevisst forståelse som et menneske har av seg selv. William James la grunnlag for senere teorier og forskning om selvoppfatninger. Han la vekt på at vi som mennesker har behov for å bli sett og være betydningsfulle. Herman Blumer var den første som presenterte et perspektiv som kan brukes som et utgangspunkt for en analyse av den sosiale virkeligheten. Gjennom begrepet symbolsk interaksjonisme beskriver han dette som et perspektiv og en metode (Blumer 1986). Hjørnesteinene i symbolsk interaksjonisme kan beskrives slik:

- Definisjonen av situasjonen.
- At all interaksjon er sosial.
- At vi interagerer ved hjelp av symboler.
- At mennesket er aktivt.
- At vi handler, oppfører oss og befinner oss i nået (Levin og Trost 1996:13).

Vår selvoppfatning inkluderer både en forståelse av våre egenskaper, de rollene vi har og muligheten for å verdsette seg selv. En slik selvakseptering innebærer at en har mulighet til å akseptere seg selv slik en er. I møte med nye erfaringer gjennom deltakelse i en fritidsaktivitet kan den enkelte endre sine vurderinger av seg selv. Deltakelse i en fritidsorganisasjon fører alltid til en interaksjonen mellom mennesker som kan muliggjør et slikt endringspotensiale. Hanne kan i denne sammenheng trekkes frem som et eksempel. Hun fikk muligheter til å videreutvikle sin interesse for å skape håndarbeidsprodukter i et kreativt miljø. Dette ga henne nye roller. Hun var ikke lenger en uføretrygdet tidligere narkoman. Hun kunne på foreldremøter i barnehagen, i sin ansvarsgruppe og andre sosiale sammenhenger presentere seg som noe nytt. Dette førte til en endret selvoppfatning som etter noen år har ført til at hun vurderer å arbeide deltid eller på heltid.

Tenker en person på seg selv som en uønsket i ulike fritidsaktiviteter, vil man være preget av dette i møte med menneskene på slike arenaer (Midtsundstad 2003). Oppfatningen av virkeligheten blir ikke bare dets virkelighet, men vil også bli bestemmende for vår adferd (Levin og Trost 1996:13). Flere rusavhengige under rehabilitering vil erfaringsmessig føle en større toleranse og aksept blant andre personer som lever eller har levd med en rusavhengighet eller som har erfaringer som den enkelte opplever som sammenlignbare. Her vil en ofte oppleve et fellesskap gjennom at en kan forstå hverandre og føle en respekt for hverandre. Nærmere 30% av deltakerne i prosjektet Rustet for fritid³ er i dag i arbeid, og flertallet av disse har i ettertid gitt uttrykk for at deltakelse i den selvalgte fritidsorganisasjonen hadde betydning for at de kunne se på seg selv som potensielle arbeidssøker, mens andre forteller at medlemmer i aktiviteten formidlet kontakt som førte til et arbeidstilbud. Vi håper at andre med nedsatt funksjonsevne vil oppleve lignende effekter knyttet til sin inkluderingsprosess.

Mange har mistet kontakt med mennesker som befinner seg på arenaer som skole, arbeid og organiserte fritidsaktiviteter. Den rusavhengige søker for eksempel ofte sammen med andre personer som oppfattes av den enkelte å tilhøre "samme kategori". Dette vil være

³ Prosjekt gjennomført i Kristiansand kommune i tidsrommet 2003-2005 med støtte fra Sosial- og helsedirektoratet hvor målgruppen var personer som enten står i fare for eller som er rusavhengige.

en prosess som skjer like mye ubevisst som bevisst. Blumer og Mead sitt anvendte refleksivitetsbegrep kan i denne sammenheng gi oss innsikt i den enkelte sin opplevelse av situasjonen. Sentralt er her forståelsen av at mennesket gjennomtenker sine handlinger og vurderer dem. Vurderingene vil derimot alltid være avhengig av den enkelte sin selvoppfattelse.

I Kristiansand kommune har bruk av metoden FmB som fokuserer sterkt på den enkelte sin rett til deltakelse på ordinære fritidsaktiviteter bidratt til større aksept også til å snakke om behov for segregerte tilbud. Dette er også en bevissthet som har kommet gjennom refleksjon over vår praksis. I enkelte tilfeller har vi satt i gang en inkluderingsprosess som vi underveis eller etterpå har erfart ikke var riktig med utgangspunkt i den enkelte sin selvoppfatning. Vi har derfor blitt mer bevisst at den enkelte selv må være forberedt. Vi tenker og snakker om dette i en ny kontekst. Fokus er i dag knyttet til hva den enkelte faktisk selv etterspør og uttrykker behov for. Vi er ikke lenger opptatt av å utforme det som kan betraktes som segregerte tilbud knyttet til fritidsarenaen, fordi vi ikke har kompetanse eller ser muligheter av ulike årsaksforklaringer til noe annet. Den store forskjellen er at fokus i dag i økende grad er blitt rettet mot hva den enkelte selv ønsker. Brukerstyringen er i ferd med å bli en realitet knyttet til bruk av støttekontaktvedtak og i arbeidet med tilrettelegging av fritidstilbud generelt for funksjonshemmede og andre mennesker med bistandsbehov i Kristiansand kommune. Dette har medvirket til at vi har fått en økt forståelse for at vi må møte alle med en aksept for at vi definerer vår situasjon subjektivt. Om en ønsker å endre måten et menneske definerer sin situasjon forutsetter dette alltid at den enkelte selv omdefinerer situasjonen. For noen kan dette være en langsiktig prosess. Vi erfarer i denne sammenheng at det kan være viktig å arbeide over flere år.

For mange som får innvilget et støttekontaktvedtak er det sosiale liv i fritidsaktiviteten ukjent. Manglende kunnskap om hvordan man skal oppføre seg som medlem av den selvvalgte aktiviteten kan en tilrettelegger i en organisasjon bidra til å gi. Saksbehandler i kommunen har et ansvar for sammen med den som har fått et vedtak å kartlegge bl.a. behov rundt dette, og bistå i prosessen frem til oppstart i en ønsket aktivitet. Det innebærer for mange behov for grundig informasjon og oppfølging hvor målsetningen

er å gi kunnskap om hvordan det forventes at en oppfører seg på den aktuelle arena. Videre må tilretteleggere som har sin tilhørighet i en fritidsorganisasjon tilbys veiledning underveis.

Forståelsen av symboler har også betydning i inkluderingsprosessen. Dette er viktige koder som gir felles mening. Vi trenger slik kunnskap for å få forståelse og for å føle tilhørighet. Vi lever våre liv i en verden som er sosial i sin organisasjon. Symboler og objekter hjelper oss å lære å utføre en mengde oppgaver.

I det praktiske arbeidet knyttet til metoden FmB ser vi at kunnskap til felles meningsinnhold i symbolene er en viktig oppgave å hjelpe den enkelte å få kjennskap til. Gjennom bruk av tilretteleggere som har en tilhørighet i den aktuelle organisasjonen erfarer vi at den enkelte best kan få slik hjelp. Mange trenger hjelp til å kunne definere symbolenes betydning i sin sammenheng. I en klubb knyttet til for eksempel en idrettsgren vil det bli brukt mange ord som kan relatere seg til selve den sportslige aktiviteten og til det sosiale liv blant medlemmene som er viktig å vite meningen bak. Vår bevissthet og jeg-oppfatning får vi gjennom kommunikasjon med andre mennesker. Ord er de vanligste symbolene vi må forholde oss til. Identiteten vår består av både sosiale definisjoner og individuelle unike definisjoner. I tråd med dette kan vi si at mennesket og samfunnet ikke kan skilles fra hverandre siden de er gjensidig avhengige av hverandre. For mange mennesker med nedsatt funksjonsevne kan mangle kunnskap om symboler og tolkninger flertallet forstår være en utfordring saksbehandler sammen med tilrettelegger kan gjøre noe med. Forståelsen spiller en viktig rolle for å binde mennesket og samfunnet sammen. Dette kan handle om valg av klær, gester, bevegelser, ordbruk og ting som har en mening ut over seg selv.

Et menneskesyn som vektlegger at alle mennesker er foranderlige gir en forståelse av hverandre som aktive sosiale vesen som definerer situasjoner på ulike måter. Vi må sette seg inn i den enkelte's situasjon. Dette sikres i arbeidet knyttet til metoden FmB gjennom bl.a. en kartlegging. Mange mennesker med en nedsatt funksjonsevne blir usynlige for oss andre, og gis gjennom dette ikke muligheten til å oppføre seg slik det forventes av dem som våre medborgere. Konsekvensen av dette er at noen lever opp til

forventningen om å være "annerledes". Konsekvensen av dette kan føre til lav deltakelse i det sosiale liv i samfunnet. Skole, arbeidsplass, organiserte fritidsaktiviteter, vennegjeng og lignende er fellesskap hvor en kan få vanlige roller og inngå sosiale forbindelser. I et symbolsk interaksjonistisk perspektiv handler det ikke om at menneske har gitte egenskaper. Det er i dette perspektivet et spørsmål om adferd i gitte situasjoner. Mennesker sees på som aktive skapere i prosesser og er derfor ikke forutsigbare (Levin og Trost 1996:163). Thomas og Thomas understreker denne kreative kapasitet i setningen, sitat:

"If men define situations as real, they are real in their consequences" (1928:572).

Ingenting kan tas for gitt mer enn i øyeblikket og tidligere erfaringer integreres i nye erfaringer og vurderinger. Granfelt peker på betydningen av at subjektive "drømmer om virkeligheten" er viktig i utviklingen av brukerorientert sosialt arbeid. Dette mener hun gir den beste støtte til å komme over personlige hindringer som kan gi enkeltmennesker en plassering med risiko for marginalisering (Granfelt 2003). Vi må hele tiden søke å sette oss inn i den enkelte sin situasjon og bygge videre på det som faktisk er den enkeltes utgangspunkt.

Nået spiller derfor en sentral rolle i symbolsk interaksjonisme. Som mennesker befinner vi oss hele tiden i nået. Fokus på nået innebærer at slik personen oppfører seg nå ikke bare er avhengig av vår oppdragelse og tidligere erfaringer. Vår sosialisering og våre erfaringer kan derfor ikke sies å være årsaken til at vi handler som vi gjør. Vi benytter derimot våre erfaringer når vi handler i nået (Levin og Trost 1996:22). Symbolsk interaksjonisme gir gjennom denne analysen et positivt syn på den enkelte sin mulighet til å kunne få endret sin selvoppfattelse med bakgrunn i perspektiver knyttet til relasjonelle forhold.

Et stort behov.

Bruk av støttekontakter er et statlig satsningsområde. Overfor målgruppen personer med psykiske lidelser har målet gjennom de siste årene vært å gi hele 10.000 flere et slikt tjenestetilbud innen utgangen av dette året (St. prop 63, SHD 1998). Dette målet vil vi

ikke nå overfor denne målgruppen. En må kunne anta at det også overfor flere målgrupper med en nedsatt funksjonsevne gjenstår store utfordringer i alle landets kommuner.

Bergh peker på betydningen av å gå nye veier, og fremhever i denne sammenheng et utvidet samarbeid med ulike frivillige organisasjoner (Bergh 2000). Metoden FmB som dette paper har tatt utgangspunkt kan stå som et eksempel på hvordan dette kan gjøres på en måte som sikrer individuelle løsninger. Det er også av betydning at saksbehandlere som skal arbeide innenfor dette arbeidsfeltet gis kompetanse og gode arbeidsvilkår til å utføre oppgaven med å få til en best mulig tilrettelegging.

Avslutning.

Gjennom dette paper har jeg forsøkt å synliggjøre mulighetsperspektivet deltakelse i fritidsorganisasjoner kan gi mennesker med nedsatt funksjonsevne. For å utnytte dette må det etableres samarbeid mellom offentlig og frivillig samarbeid. Arbeidsmetoden FmB er i denne sammenheng et eksempel på en systematisk fremgangsmåte som kan benyttes av norske kommuner.

Mer informasjon om metoden FmB finnes på nettstedet www.fritidmedbistand.no.

Litteratur.

- Bergh, S. (2000): Avlastning, støttekontakt og fritidsassistanse – status, behov og fornyelse. Sosial- og helsedepartementet.
- Blumer, H. (1986): Symbolic Interactionism: Perspective and Method. University of California Press.
- Granfelt, R. (2003): Homeless: Biographical – subjektive knowledge. Paper presentert på Nordiska FORSA Symposiet. Norrköping.
- Levin, I. og Trost, J. (1996): Å forstå hverdagen med et symbolsk interaksjonistisk perspektiv. Tano.
- Midtsundstad, A. (2003): Bedre fritid, bedre liv. Embla nr 5.
- Midtsundstad, A. (2005): Tillit, mestring og selvoppfatning. En oppgave med fokus på inkluderingsprosesser slik de møtes i arbeidet med metoden Fritid med bistand.

Mastergradsoppgave i sosialt arbeid. NTNU.

Sosial- og helsedepartementet (1998): Om opptrappingsplanen for psykisk helse 1999 – 2006. Endringer i statsbudsjettet 1998.

Stortingsproposisjon nr 63 1997-98 (1998).

Thomas, W. I. and Thomas, D. S. (1928): The child in America. Knopf. New York.